

© כל הזכויות שמורות לבן-ציון יהושע. אין לפרסם ללא אישור בכתב.

אמרות פתגמים ומטבעות לשון במרכז אסיה

ליקט: בן-ציון יהושע

אדם וגורלו

הניץ בשמים הוא אין אונים בלי כנפיים.
האדם על האדמה הוא קצר יד בלי סוס.

לציפור – מעוף.

לאורחים – שלום.

לבעל הבית – כבוד.

לפרש – דרך.

שירות בחצרו של מלך שתי פנים לו:

באחת – תקווה ללחם;

בשני – פחד המוות.

כל מה שמתרחש – יש לו סיבה משלו.

מה זה מזל?

האם המזל יכול לנטוש את הנועז?

אי אפשר לברוח מן המזל;

יש לרדוף אחריו כדי להשיגו,

לאחוז בציציות ראשו

ולהכריעו מתחת לכף רגלך.

כך משיגים את המזל.

תחילת החבל גוררת אחריה את קצהו.

דרך ישרה במישורי העולם

מביאה את הנודד למחוז חפצו;

טעות ושאננות
ימשכו אותו לארץ מלחה ולאבדון.

אל תכה אותי לנגד עיני ילדיי.

מי שהשוד אומנותו סופו קץ רם –
גולגלתו תינשא למעלה מן האחרים
על גבי מוט בחומת גורגנג'.

את השליח אין חונקים
את המתווך אין הורגים.

קארא קונג'אר
הוא פגיון הנקמה,
חנית הזעם וחרב התגמול.

הפרש יתפרנס מהדרך.

באש נצרפות המחשבות הפליליות
ומגורשות הרוחות הרעות
המביאות אסון ומחלות
המרחפות באין רואים מסביב לזדים (דבר הקוסמים).

אם יאמר אדם שהגיע לשלמות –
אין לדבר איתו דבר.

כי תפגוש אדם,
הזדרז לשמח לבו בדברים טובים,
פן לא תשוב לפגוש אותו עוד לעולמים.

לעולם אל תישאר במקום שממנו מגרשים אותך.

מי שנתנסה במחזות מחרידים ועבר עליהם בשתיקה,
דומה לקמצן, שצרר דברי חפץ באדרת

וקבר את אוצרו במקום שומם
בשעה שיד מלאך המוות כבר נגעה בראשו.

המתמיד ובעל אורך הרוח
יזכו לראות גמר טוב של מה שהתחילו בו.

מבקש דעת ימצא אותה.

מהלך אני בעולם
ומחפש בים השקר את איי האמת.

אם אתה וחברך אינכם שותים אתי,
עלי לשתות מנה משולשת.

אם אתה שקרן ובוגד
לא תראה עד מחר את אור השמש.

אין לומר רעות על אדם שלא בפניו,
כי האדמה תמסור לו הכול (פתגם מזרחי)

אני הולך על מרבד האדמה,
היושבת בין חמישה ימים,
מבקר בערים, בנאות דשא ובמדבריות
ומחפש בני אדם,
שבהם בוערת אש השאיפות שאין להן מעצור.

שִׁירְתוֹ שֶׁל רוֹדְקִי¹ רַבָּה כִּיָּם
וְאוֹלָם גַּם לֹא נֶעְתְּקוּ מִפִּי מְלִים,
הוא, הָעוֹר, חֶבֶק זְרוּעוֹת עוֹלָם
וְאֲנִי שָׁר בְּמִסְבַּת דָּלִים.

¹ עבדאללה ג'עפר אבן מוחמד רודאקי (858-941), מגדולי המשוררים הפרסיים. נולד בכפר רודאק בח'וראסאן, המצויה כיום בתחומה של טג'יקיסטן. כנראה שהיה עיוור. היה משורר החצר של המושל הסאמאנידי נאצר ה-2 בבוכרה. סיים את חייו בעוני ומחסור.

בשתיקה עוצמה; בפטפוט חולשה

(אבו סעיד)²

מי שחי בפחד מפני המוות, מלאך המוות יפגע בו
גם אם ירקיע לשחקים למצוא מקלט.

כל אדם צריך לעשות את מה שמתאים לו –
השאה מצווה ונתיניו מקיימים את הוראתו.

מהו המוות?

אומרים שיש רופאים דגולים, אשפים,
היודעים אבן ההופכת ברזל לזהב;
הם גם יודעים לרקוח שיקוי המחזיר את הנעורים –
מרקחת עשבים המעניקה חיי נצח.

כמספר המחלות שיצר אללה –
יצר גם רפואות כנגדן.

בוכרה – כוכב מאיר בשמי ההשכלה.

בשבת המלחמה

אפשר לכבוש את העולם תוך כדי רכיבה,
אך לא ניתן למשול בו תוך ישיבה על האוכף.

בהישמע קול קורא של הגיבורים –
מה תועלת בשיר?

² משורר פרסי צופי (1049-967).

מאמנים צבא עשרים שנה
כדי לנצח ביום אחד.

כל זמן שהשאה של חורזם לא שלף את חרבו מנדנה
ישרור שקט גם בעמקים של 'מעבר לנהר'³

אמר אפרוסיאב⁴: יוצא אני למלחמה.
צבעו את זנב סוסי בצבע ארגמן (שיר פרסי עתיק)

מי שאינו מתגונן – יאבד.

הנה סוס והנה נשק
הם לי במקום משתה בגן
בדהור סוסי למלחמה
איך אשכב בין שושנים?
(איברהים מונטסיר, המאה ה-10)

הזהיר מוכן תמיד להדוף התקפה,
כי יד זדונית יכולה לנעוץ בו חרב.

המלחמה – עצה וגבורה.

צלקת לרוחב הפנים
היא תפארת לאיש מלחמה.

חנית חדרה שריונו;
חיצים פגעו במגינו.
ברדלס דרס אותו
נמר הרג אותו.

³ 'מעבר לנהר' או Mavarlanar בכתבי סופרים ערבים הוא כינוי למרחבים שבין הנהרות אמו-דאריה והסיר-דאריה (כיום אוזבקיסטן).

⁴ אפרוסיאב (Afrosiab) הוא שמו של המלך המיתולוגי של טוראן (Turan), גיבור הפואמה 'שאה-נאמה' של גדול משוררי פרס פירדוסי (אבו אל-קאסם מנצור 934-1020). הספר יצא בעברית בתרגומו של אליעזר כגן.

בשעה שדרושה נוקשות, אין מקום לרכות.
 על-ידי רכות לא תהפוך אויב לאוהב
 אלא רק תגדיל את דרישותיו. (סעדי, המאה ה-13).

נלך למלחמה נגד עם שכן,
 נשוב שבעים ועשירים.

מי שאינו מגן באומץ ובנשק על בריכתו,
 סופה שתחרב.

מי שאיננו תוקף אחרים, סופו שיושפל (פתגם ערבי)

עם ארור זה רוכב כל כך מהר,
 עד שאיש לא יאמין אם לא יראה זאת במו עיניו (קלאוויגו)

גם אם חלש הוא המתקיף –
 ינצח גם נמר זועם.

המתגונן – מתנוון.

גלימותיהם התבדרו ברוח
 כשני נשרים
 הנלחמים על חייהם

אמר זאל לגיבור רוסתם:
 לעולם אל תקל ראש באויביך
 אל תראה בו חסר אונים ונטול כוח.

אל תאמר גיבור אני – פן תיתקל בגיבור ממך;
 אל תאמר פיקח אני – פן תיתקל בפיקח ממך
 (פתגם קירגיזי)

הגיבור אינו אלא פסל נבוב,
 שבו מצאו מקלט זוחלים ועקרבי מוות.

שבח ותהילה לאלכסנדר מוקדון

שבח לכובש העולם:

לרגליו איראן

עד גדות אמו דאריה

סיר דאריה וזרפשאן.

מופת לנו אלכסנדר

הבו גודל לגדול מכולם

הוא מורה הדרך.

ג'ינגיז ח'אן ומלחמותיו

בני אדם היו שואלים זה לזה:

האם ישובו ויאירו השמים

המכוסים עשן של ישובים בוערים

או שכבר הגיע קץ העולם?

כה אמר ג'ינגיז ח'אן:

הדורות הבאים של עמנו

ילבשו בגדים רקומים בזהב,

יאכלו משמנים וממתקים,

ירכבו על סוסים אבירים

ויחבקו בזרועותיהם נשים יפות.

ללוחמים העניים אמר:

עתידיכם אתם להיות בני חורין,

שלל הקרב וחיות הציד לכם הם.

כה אמר ג'ינגיז ח'אן:

דומה ממלכתי לאגם שופע שרק סכר בולם אותו מלהתפרץ.

אנשי המלחמה שלי השחזו חרבותיהם

ומחכים להסתער על המערב.

כה אמר ג'ינגיז ח'אן:

עליכם לצאת למלחמה גדולה.

תשובו מן המלחמה ענודי זהב,

ולפניכם עדרי סוסים, בקר
 והמון עבדים מומחים בכל מיני אמנויות.
 אאכיל לשובע את העניים שברועים,
 אעטוף את גופם משי יקר.
 לכל אחד אתן שבויות אחדות.
 אנחנו נכבוש ארץ עשירה מאוד.
 תשובו עשירים כל כך
 עד שלא יספיקו לכם בהמות המשא
 כדי להוליך את השלל לאוהליכם.

כה אמר ג'ינג'יז ח'אן:
 אני רואה ערפל, זיעת סוסים
 פרוש על שדות חרושים;
 אנשים מבוהלים רצים;
 הנשים נסחבות בפלצורים
 צורחות זעקות של חיות בר
 שם ישטפו נהרות גועשים
 והשמים העשנים ילהטו מאש
 ויישובים בוערים

כה אמר ג'ינג'יז ח'אן:
 אינני סולח למי שמעז לעמוד בדרכי
 מבלי לכפוף את גבו כעבד.
 אתנקם במי שאינו מקבל את מרותי.
 ארדוף את מי שנלחם בי.
 אהרוג זקן וטף במשפחתו.

כה אמר ג'ינג'יז ח'אן:
 "אני מתעב מותרות ונוהג חיי צניעות.
 לי בגד אחד ומאכל אחד,
 מזוני שווה למזונו של הדל ברועים.
 במערכות הצבא אני תמיד בראש
 ומעולם לא פיגרתי בשדה הקרב.
 על כן עלה בידי להגשים מפעל אדירים

ולאחד את כל העולם תחת שלטוני"⁵.

כה אמר ג'ינג'יז ח'אן:
אינני אוהב לשכב על מצעים מחוממים
כדרכם של הסינים המפונקים
או על כסותות כדרך הסוחרים המוסלמיים.
אוהב אני לחוש את האדמה הקשה
ואת חתיכת הלבד שמציע לי העבד הסיני.

כה אמר ג'ינג'יז ח'אן:
אם אמות קברו אותי
במקום שעוברים בו הצבאים הקלים
בעלי הקרניים הכפופות,
במקום שנשרים חגים בשמים לאיטם,
בתילים אלה טמונים שרידי הגיבורים הגדולים.

הבה נזכרה

נזכור ערבות מונגוליה,
את קרולן הכחול, את אונן הזהב.
תשעים עמים מרדנים
רמס הצבא המונגולי לעפר,
אנחנו סופה ולהבה לעמים,
ארבעה מדבריות אדמו
אחרינו מדם הרוגים.
הרגו, הרגו
זקנים וצעירים.
כה אמר ג'ינג'יז ח'אן:
אשים בפיכם סוכר,
אעטוף בטניכם משי ופרנה,
הכול שלי, הכול שלי;
אין פחד לפני,
את כל העולם

⁵ פראבדין-הכיבוש הגדול

אקשור לאופף סוסי.

קדימה, קדימה!

סוסים אבירים,

צלכם מטיל אימה

על העמים.

לא נעצור, לא נעצור

את סוסינו הדוהרים,

עד נרחץ אותם

במימי הים האחרון⁶.

הימנון לג'ינגיז ח'אן

צוהלות סוסות

עדריהן תזכורנה,

בוכיות בנות

אמותיהן תזכורנה

פזמון:

מה רבו עושרי ותהילתי!

סוס הערבה תוקיר,

כי תדהר פרש אביר

חיל הערבה לך ישיר

כי תלך אחרי חאן אדיר.

פזמון:

מה רבו עושרי ותהילתי!

⁶ נהרות קרולן ואונון נשפכים למימי הארגונה, והם הנהרות העיקריים במונגוליה התיכונה שבה חי ג'ינגיז ח'אן את שנותיו הראשונות.

כי תרכב על סוס אביר
 מרחקים יהיו קרובים,
 כי תכה אויב אביר –
 יריעו לך גם אוהבים.

פזמון:

מה רבו עושרי ותהילתי!

כל רואה את ג'ינגיז ח'אן
 יודע – הוא אדון עולם,
 הבו גודל לג'ינגיז ח'אן
 ירימו כל העם קולם.

פזמון:

הבו גודל לג'ינגיז ח'אן.

חורזם הפצועה - קינה

ארץ שושנים, חדוה ושיר
 איך היית מדבר, ג'ינגיז לְאֵשׁ
 כאן מושל המונגולי, עטוף הפרוה,
 ואת מתבוססת בדמיון, חורזם הפצועה
 רק נשמע בְּכִי הַטֵּף והשביות
 וַיִּלְנוּ, וַיִּלְנוּ, וַיִּלְנוּ.
 מהֶרְרִי שלג זורם נהר לְיִרְאֶפְשָׁאן
 עכשיו הוא מֵרֶמֶס ומדמעות
 מתאַבֵּךְ עֵשֶׂן שחור, קָדְרוּ השמים,
 אחים ואבות נִסְפּוּ בקרבות.
 רק נשמע בְּכִי הַטֵּף והשביות
 וַיִּלְנוּ, וַיִּלְנוּ, וַיִּלְנוּ.
 הוּי חורזם, הוּ חורזם

העמים שאלו: האם ישובו ויאירו השמים
 המכוסים עֵשֶׂן של ישובים בוערים,

או שכבר הגיע קץ כל בשר?

העולם והיקום

הארץ הנושבת שלנו דומה לאדרת ישנה ודהויה פרושה.
היא אי, המוקף מכל צד על ידי אוקיינוס בלי מצרים.
(מתוך ספר לימוד ערבי ישן).

אין צורך ללכת למרחקים כדי להתפלל.
תפילתך נשמעת בכל מקום ביקום.

יש להרחיב את גבולות השלטון עד הים האחרון,
שאחריו מתחיל החושך.

בקפלי בגדיכם עדין השתמר ריחן של ארצות רחוקות (אגדה פרסית).

כדי לעלות בהר –
יש לעיתים צורך לעקוף נהרות,
אגמים וביצות מלח

השמים – שמיים לאלוהים;
החאן - ריבון עולמים,
מושל מסילות כוכבים
בידו גורל כל האדם.

בעלי חיים כמשל

ברדלס המדבר אינו חס על איש.

יושב הוא בארץ מלחה ללא מים, שאין גישה אליה.
לא ניתן ללכדו,
כלטאה הטובלת בחול
או כנחש המתחמק בין הקנים.

אהבתי סוס דוהר,
 חרב נוצצת ורוח הערבה.
 אינני רוצה להיות סרוח על שטיחים
 ולהאזין לשירי זקנים וסיפוריהם.

שמע-נא מכשכש זנב שכמוך.
 חמורך נושא תפילה.

דומה הוא לבעל עדר
 המוסר לזאבי הערבה לשמור על הצאן
 ולגזוז את הצמר.

תנו לסוסים צרורות חציר
 ולי ריח נעים של חלב אילים חם.

אל תכה את הסוס – פן תאבד ידיד.

לאחר פלישת המונגולים
 חזר העולם לתוהו ובוהו
 כשערות של כושי;
 בני אדם דמו לזאבים (סעדי, המאה ה-13)

הכנסת אורחים

במדבר יקר הלחם מן הכסף,
 אבל למען אורח יקר מציאות יש כל מה שלבו חפץ.
 במקום שעורים נאכיל את סוסך חיטים מן המובחר.

בשוק שחנויותיו נעולות
 אנו מריחים מחנויות התבלינים
 ריחות פלפל, זנגוויל, ציפורן, קינמון והל.
 חנויות הבורסקאים מעלות צחנת פגרים.

נשים

תראה – אין יפות מהן.

עיניהן צרות
והן דומות
לעיני חולדה זועמת
(שיר מונגולי)

הלילה בא ואין שינה
בכוכבים אביט בעננה
מדי אראה חרמש הלבנה
אזכור את חמוקי עינה.
מה גורלי צפן עתיד לי
מי זה האיש אשר יגיד לי.

על מלכים

אם המלך מכריז בצוהרי היום שעכשיו לילה,
תתבונן בכוכבים.
אל תגור במדינה שבה אין מכבדים את המלך.
אל תתעקש מול מלך קוצף או מול נהר שוצף.

אדם בינו לבין עצמו

אל תישא משא של שנה שלימה ביום אחד.
האדם הוא חכם כל עוד הוא מחפש את החכמה.
אבל כשהוא חושב שמצא אותה
הוא מאבד את הראש.
מה שאנחנו
הוא תוצאה של מה שחשבנו.
מי שנחש הכישו מפחד מחבלים.
התאנה אינה נופלת לעולם בשלמותה לתוך הפה.
עץ שגדל בצל אינו מניב פירות.
אין מחזיקים שני אבטיחים ביד אחת.

אינך הולך לאיבוד בדרך ישרה.

אם הנעל צרה
אין זה משנה שהעולם רחב.

כפתורים מזהב
אינם מתאימים לבגד קרוע.
אל תפסיק ללמוד אפילו לא לרגע.

בין אדם לזולת

הביקורים הקצרים
הם הטובים ביותר.

אל תגזור שרוכים
כשאתה יכול להתיר את הקשרים.

הסבלנות היא עץ ששורשיו מרים ופירותיו מתוקים.

קבל עצה מאדם גדול ממך ומאדם קטן ממך
ואחר כך תגבש את דעתך האישית.

הנחש משיל את עורו אבל לא את טבעו.

אל תגזום את העץ שנתן לך צל.

אל תאבק בחזקים ממך.

אל תדון אדם לפי לבושו
אלא לפי ליבו.

לאחר שהמרכבה נהרסה
רבים יגידו מאיפה לא היית צריך לעבור.

אל תמעיט בערכו של האויב
למרות שהוא נראה לך קטן.

גם בעלי ידע רב
טועים מפעם לפעם.

גורלו של אדם

אם אתה קורא את עתידך בקפה
אל תתפלא אם הוא יהיה אפל.

השלך את בר המזל לנהר,
הוא יצא עם דג בפה.

מי שנשרף ביתו
מתחמם לפחות פעם אחת.

מי שמרבה לצחוק
גם מרבה לבכות

מי שמשחק באש
סופו להישרף

אם אינך יכול להיות כוכב בשמים
תהיה מנורה בביתך.

כל בוקר מסתיים בערב.

נדיבות וקמצנות

לתת לעשירים
זה כמו לשפוך מים לים.

לבקש מקמצן
זה כמו לחפור בים.

הזהב אינו שייך לקמצן,
אבל לקמצן יש זהב.

העושר מגיע לאט כמו צב,
אבל בורח מהר כמו איילה.

עשיר קמצן דומה לחמור עמוס במטען זהב
אבל אוכל קש.

עשיר ללא נדיבות לב
דומה לעץ שאינו מניב פרי.

אני צובע שערי בשחור
כמתאבל על זקנתי
(רודוקי)

החמאם הוא במה לקראת יום הדין

בחמאם תמות מעט
תחווה את המוות

ספר – בידיו תער

בפיו – פיגיון

הבלן הוא עפרית (שד) המרחץ

מסיק המרחץ הוא אל נסתר

בלתי נראה

הוא ספק החום והמים

פנאי של אחד

עבודתו של השני

אלוהים מעדיף את האיש החזק

על פני האיש החלש

מי שרץ עם הראש לקיר סופו שיקפה את חייו.

